

9. İnsanın tanrılara başkaldırışı ve on üçüncü tanrı Dionysos, Satyrler ve Menadlar

DIONYSOS:

Grek dünyasının bağ ve şarap tanrısı olarak anılmakla beraber, insanların mistik dünyasının temsilcisi, tiyatrocuların tanrısı, insanların benimsediği yönetim iktidar ve başkaldırının mevcut yöneticilere diretilmesidir. Diğerleri gibi aristokrat ve soylu değil direkt halk içinden desteklenen bir tanrıdır.

Doğumu, yaşamı ve temsil etikleriyle ilgili birçok hikaye vardır ve çoğu da birbiriyle çelişir. Çünkü Dionysos Grek pantheonuna halkların başkaldırısına geçtiği Klasik Dönem gibi geç bir tarihte girmiş ve çok geniş bir coğrafyada bir farklı nitelikleriyle tanrıya tapılmıştır. Grek mitolojisinde Dionysos, Zeus'la Semele'nin oğlu yani ikinci kuşak Olymposlular'dandır. Semele de Zeus'un yasak aşkıdır ve tabi Hera'nın gazabına uğramıştır. Öyle ki Hera, Semele'nin aklına girip eğer Zeus onu çok seviyorsa kendisine görünmesini istemesini söylemiştir. Semele bunu yapmış ancak Zeus'un parlak ışığı ve elindeki şimşek Semele'yi yakıp kül etmiştir. Ne var ki Semele hamiledir ve Zeus son anda çocuğu ondan çekip çıkarmış ve kendi baldırına gömmüştür. Çocuk Zeus'tan doğunca hemen Orkhomenos kraliçesine verilmiş ve tanınmaması için onun tarafından kız giysileriyle büyütülmüştür. Daha önce belirtildiği gibi bu hikayenin tarihsel arka planında aslında yaşayan insanın diğer tanrılara başkaldırışını simgeleyen tanrının pantheona istemeyerek on üçüncü tanrı olarak eklenmek zorunda kalınması ama bunun da sözde Zeus'un bir taktiri şeklinde yapılması yani yine iktidarın lütfuymuş gibi gösterilmesidir.

Başka bir hikayeye göre de Hera'nın emriyle Titanlar tüm önlemlere rağmen Semele'nin doğurduğu çocuğu bulup parçalara ayırırlar ama doğa ana Rhea bu parçaları toplayıp tekrar birleşsin diye kazanda kaynatır ve kazandan sıçrayan kan damlalarının düştüğü yerlerde bereketin simgesi nar ağaçları çıkar. Bir arya gelen çocuk bu kez İno'ya verilir. Ama Hera çocuğun izini bulur ona annelik eden İno'yu delirtir ve İno kendi çocuklarını parçalar. Bu sırada Dionysos, Fenike'deki Nysa'ya kaçırılıp orada büyütülür. Başkaldırının küllerinden tekrar doğma farklı vücutlarda yaşayıp tekrar birleşmesini simgeleyen bu hikaye farklı coğrafyalar da gönderme yapmaktadır. Öyle ki halkı yanına alıp başkaldıran sınıf yeni zengin tüccarlar ya da koloni halklarıdır, bu nedenle vatandaş olamamasına rağmen Grek merkezlerinde yeni haklar için mücadeleye girenler öncelikle yabancılardır.

Dionysos hikayesinin Fenike ayağı içinde Dionysos'un üzüm yetiştirme ve şarap yapmayı burada öğrendiği buradan yola çıkarak Suriye ve Mısır oradan da Anadolu'da Phrygia'ya geldiği ve hatta burada Kybele ile bile iletişimi olduğu geçer. Halen iddia edilen coğrafyada kaliteli üzümler yetişmektedir ve üzüm artık şarap şeklinde olmasa bile birçok şekilde işlenip değerlendirilmektedir. Tabi ki hikaye şimdiki Filistin-İsrail Lübnan topraklarından gelerek Akdeniz dünyasının ticari ağını kuran Fenikelilerle ilgilidir.

Bu halkların denizlerdeki egemenliği her zaman her yerde sempatiyle karşılanmamıştır. Örneğin bununla bağlantılı bir Dionysos hikayesinde Tanrı Phrygia'da Thrakya'ya doğru yola çıkar ancak yol üzerindeki feodal bey Lykourgos onu alıkoyar. Denizlerdeki Nereus kızları tanrıyı kurtarır. Bunun üzerine Dionysos kralı çıldırtır ve kral kriz sırasında hem kendi hem de oğullarının uzuvlarını gittikçe uzayan ve karışan asma filizleri zannederek keser.

Dionysos'un seferleri sadece batı değil Doğu'ya da uzanır, tabi ki bu Grekler Doğu topraklarına ancak Hellenistik dönemde uzandıkları için hikaye de bu tarihleri içerir ve

Hellenistik dönem eserlerinde tanrı asma ve sarmaşıklarla süslü bir savaş arabasında ilerler. Roma döneminde özellikle İmparatorlar Traianus, Hadrianus ve Commodus denizaşırı yayılma ve halkın kahramanı olma gibi iddialarıyla bu tanrının kimliğinde tanrı ilan edilmişçesine “Neos Dionysos” unvanlarını kullanmışlardır.

Tanrının hikayeleri özellikle Hellenistik dönemde yazılı edebiyatta yer aldığı için çok çeşitlidir ve birbirini izler. Öyle ki tanrı Hindistan’dan zaferle dönüp Boiothia’ya gelir, onun gelmesiyle bahar bayramları başlar ama bu bayramlarda Menad adı verilen kadın müritleriyle birlikte tüm kadınlar kendilerinden geçer hatta kendi çocuklarını bile parçalarlar. Bu Argos kralı Perseus’un Dinyos’a saygısızlık etmesi sonucu verilen bir lanet olarak anlatılır ve Perseus Argos’ta büyük bir Dionysos kült merkezi yaptırarak bu lanetten kurtulur. Buradan Naksos’a geçmek ister ancak denizler de İtalia’dan inen korsanlar yine gemilerde Dionysos alayını soymaya kalkarlar. Dionysos bu korsanları flüt sesiyle çıldırtır hepsi denize atarlar ve yunus balığına dönüşürler gemiler de sarmaşık ve kürekleri de yılanı dönüşür. Bu sahne Grek sanatında sık yinelenen bir tasvir konusudur.

Dionysos’un çıkışından itibaren ilerleyen hikayelerinde gücünün gittikçe arttığını izliyoruz. Öyle ki tanrı Hades’e rağmen Tartaros’a inip annesi Semele’nin ruhunu oradan çıkarmaya girişir. Çıkardıktan sonra hak ettiği gibi onu Olympos’a çıkartır ancak başına bir şey gelmemesi için yeni bir görünümle ve Thyone adıyla oraya götürür. Zeus sevgilisini hemen tanıyarak ona bir saray inşa ettirir. Bu yeni sosyal ve siyasal gücün meşrulaştırılmasının sembolik anlatımıdır. Roma döneminde kabul gören bir hikayedir.

Akdeniz havzasının tümünde etkin olan tanrı tabii denizler üzerindeki ünlü ada Girit ve Naksos’ta da boy gösterir, hata Theseus’un terk ettiği Ariadne ile evlenip ondan hepsi Akdeniz ve Ege’deki ticaret noktaları olan adalara adlarını vermiş çocukları olur.

Dionysos tasvirlerinde Satyr ve Menad adı verilen müritlerinin de olduğu büyük şenlik alayları içinde elinde içki Kantharos, başında üzüm ve asma yaprakları ve sarhoş biçimde tahtta otururken tasvir edilir. Dionysos’un halkın tanrısı olduğunu söylemiştik ve şarabın etkisiyle özgürleşen ruhu tüm değişimleriyle baskı ve kontrole başkaldırır bunu da korkusuzca dile getirir. Bu denli kontrolsüz başkaldırı insanlar için hep bir ruh değiştirme değişim olarak algılandığından başka vücudun içinde istediklerini söyleyen tiyatrocular, halka mesaj veren iktidar karşısında tehlike oluşturan tiyatro oyunları hep bu tanrının kültüründe vücut bulur. İşte bu nedenledir ki Dionysos tiyatronun ve tiyatro oyuncularının da tanrısı olarak kabul edilir.

Belli zamanlarda deniz aşırı yerlerden gelerek ya da bölgesel merkezlerde toplanarak çeşitli bayramları kutlayan sıradan halk, bu şenlikler kapsamında tiyatro oyunları da oynar. Söz konusu oyunlar çoğu kez yöneticilerin şüphe ve korkuyla yaklaştıkları faaliyetler olmuşlardır. Örneğin bu nedenle 186 yılında Roma kendi toprakları içinde Dionysos şenliklerini yasaklamıştır.

SATYRLER: Ormanlarda dağlarda yaşayan cinlerdir. Belden yukarısı insan, belden aşağısı at veya teke biçimindedir. Yassı burunları, kirpi saçları, keçi kulakları, at toynakları, at kuyrukları vardır. Satyrler genellikle Dionysos ve Pan alayları içinde yer alırlar. Ormanlarda vadilerde tepelerde kaval çalıp alem yaparak gezerler, perilere tuzak kurup onlara sarkıntılık ederler. İnsanlara ise çok kötü davranırlar, ıssız yollarda yolcuları korkutur sürülere saldırırlar. Kötülüklerinin yanı sıra aslında ödlektirler bu nedenle yanlarında hep tavşanla tasvir edilirler.

Satyr tiplemesi genellikle antik dönemde uzak mesafelerde yolculuk yapan tüccarlar ve sıradan insanları soyan, onlara saldıran, serseri ve haydut çetelerini tasvir eder Şekilde yorumlanır.

SİLENOS: Satyrlere benzer hayvan kulaklı ve kuyruklu hep sarhoş tiplemelerdir. Ancak onlardan ayrılan yanları saldırgan olmayıp, hep ilkel müzik aletlerini keŐfetmiŐ olmalıdır. Silenos'lar erken dönemlerde birden okken Hellenistik dönemden itibaren  rneęin Orpheus tarikatının bilici ve bilge yaŐlısı olarak ilan edilmiŐ hatta Dionysos'un hocası olduğu gibi bir anlayıŐ yerleŐtirilmiŐ.